

Михайло Мінаков

Петер Слотердайк. *Критика цинічного розуму*. Переклад з німецької Андрія Богачова. - К.: Тандем, 2002. - 544 с. Серія «Сучасна гуманітарна бібліотека», заснована Українським філософським фондом.

Критика розуму, розпочата Кантом у XVIII ст., не вщухає ось уже понад два століття, щоразу шукаючи інший об'єкт і щоразу стосуючись найважливіших культурних проблем. 1981 року ювілей «Критики чистого розуму» святкували й академічні філософи, і мислителі поза академічним істеблішментом по всьому світові. Від Радянського Союзу до Південноафриканської Республіки, зазвичай з центром у німецькому Майнці, проводилися конференції та симпозіуми, видавалися ювілейні збірки та монографії. Одним з таких «святкових» текстів стала «Критика цинічного розуму» - двотомова праця тоді ще маловідомого молодого письменника Петера Слотердайка (Peter Sloterdijk). Вийшла вона дещо із запізненням - через чергу у видавництві - 1983 року. Проте одразу після виходу книги ім'я Автора привернуло увагу читачів у Німеччині, а після перекладу англійською - в усьому світі.

Книга швидко обросла скандалами, а її Автор перетворився на гостя численних телешоу, де мав змогу у черговий раз побачити правоту викладених - і критикованих ним - тез про цинізм сучасної культури. Водночас Слотердайк на певний час став персоною non grata в академічних закладах Німеччини, хоча доти не був чужим академічному світові: у 1968-1974 рр. він вивчав філософію, германістику та історію в університеті Людвіга-Максиміліана в Мюнхені, у 1975 р. захистив докторську дисертацію про місце філософії та історії в сучасній німецькій літературі, ще п'ять років викладав у різних на-

вчальних закладах. З 1980 р. Слотердайк, як він сам це називає, став «вільним письменником», що писав на теми з «діагностики часу», філософії релігії та історії, теорії мистецтва та психології. Тільки 1992 р. - після десяти років «академічного вигнання» - Автора «Критики цинічного розуму» запросили до роботи в університет. Зараз він є професором філософії в університеті Карлсруе, доцентом College International de Philosophie (Париж) та Eidgenössischen Technischen Hochschule (Цюрих).

Окрім «Критики цинічного розуму», перу Петера Слотердайка належать:

- Диво-дерево: Поява психоаналізу в 1785 р. (*Der Zauberbaum. Die Entstehung der Psychoanalyse im Jahr 1785.* - 1985);

- Євротеоізм. До критики політичної кінетики (*Eurotaoismus. Zur Kritik der politischen Kinetik.* - 1989);

- Перед новим тисячоліттям. Доповіді про майбутнє (*Vor der Jahrtausendwende. Berichte zur Lage der Zukunft.* 2 Bände. - 1990);

- Всесвітня революція душі. Підручник та посібник для гнозису від пізньої античності і по сьогоднішнього (*Weltrevolution der Seele. Ein Lese- und Arbeitsbuch zur Gnosis von der Spätantike bis zur Gegenwart.* - 1991);

- Світове відчуження (*Weltfremdheit.* - 1993);

- Філософія негайно! (*Philosophie Jetzt!* - 1995-97).

Уже з самих цих назв помітно неортодоксальність, радикальність і очевидний потяг до скандалу як складові Авторського методу. Всі вони чітко проявилися у «Критиці цинічного розуму», з якою український читач тепер має можливість ознайомитися рідною мовою. Ця книга - постмодерна і постжанрова, це швидше збірка есеїв у жанрі проповіді та звинувачень, об'єднаних одною метою: описати цинізм сучасності, дати *anamnes morbis* сучасної культури. Цей медичний підхід помітив Юрген Габермас, який назвав роботу Слотердайка «діагностикою [нашого]

часу». Отож можна навіть порівняти її з історією хвороби, де є місце і аналізам, і діагнозам, і рекомендаціям до лікування.

Як будь-який діагност, послідовник вчення Павлова про системну єдність організму, Автор намагається знайти генеральну причину того, що він називає *невдоволеністю культурою*, яка, тим не менш, не веде до критики тих, хто нею незадоволений (с. 10-11; тут і далі цит. за українським перекладом). Автором виділено такі симптоми культурної хвороби: *наше мислення, стало радше стократ більш невдоволеним, ніж точним, розум відмовляється від критики і стає байдужим до нагальних та пекучих проблем* (с. 11). Зрештою, Автор говорить, що всі симптоми ведуть до такого висновку: хвороба, про яку йдеться, це - *цинічний розум*.

Щоби чітко описати клінічну картину, Петер Слотердаjk вдається до критики культури, яка має на меті дослідити *елементарні структури моральної свідомості, яким надається слово «потойбіч добра і зла»*. Основні положення його критичної настанови можна описати в трьох тезах:

1) в основі «хвороби» лежить глибинний зв'язок раціоналізму й цинізму;

2) *суверенітет умів - завжди фальшивий*, тому критика має відбуватися у термінах «тіла»: у *психосоматичній системі координат болю й задоволення*;

3) критика цинічного розуму прагне дійти до «глої правди» й опанувати «суть речей», як їй диктує культура.

У відповідності до цих засновків і побудована книга. Вона складається з двох томів (в українському перекладі обидва томи поміщено в одну книгу). Перший том вивалює (інакше не скажеш) на читача п'ять міркувань. Перше стосується того, що Слотердаjk називає *хибною свідомістю*. Це ключове поняття він виводить з поняття *нешасної свідомості* і ставить його на вершині всіх можли-

вих форм; цинізм (як *усвідомлена хибна свідомість*, с. 22) завершує низку форм, що складаються з облуди, омани та ідеології. У цьому міркуванні Автор вводить читача в пастку своєї книги, з її веломовною риторикою та удаваною простотою.

У наступних міркуваннях Петер Слотердайк розглядає зв'язок Просвітництва з цинізмом (міркування 2 та 4), метапозицію критика культури (міркування 3) та, нарешті, історію власне цинізму - від давньогрецьких кініків до пророків саморуйнування сьогодення.

Другий том спочатку піддає *смердючий* дух нашої епохи фізіогномічному, феноменологічному та логічному аналізу, аби врешті повернутися до культурних проблем Німеччини. Ця частина твору є тестом, що іноді сягає глибини прозрінь Ніцше (принаймні, очевидним є намагання іти вслід стилю Фрідріха Ніцше); іноді Автор і сам зривається на «скептичний сміх». Саме тут ним чітко окреслюються п'ять основних типів політичного цинізму: перший - цинізм *наче-боротьби*, імітація класової боротьби, боротьби за чесноти демократії і свободи, за незалежність (як на український смак); другий тип - популізм політиків, публічна повага до наперед безглузких жертв, або героїв; третій тип полягає в апелюванні до загиблих героїв (у книзі - героїв Першої світової війни) для легітимації ідеологій; четвертий - це переконання як засіб для цинічних дій; і п'ятий тип - *політизація мас*, тобто вуаеристичне зацікавлення громадян у процесах руйнації, а точніше - у спогляданні цих процесів.

Уся ця типологія, яку дуже важко передати скорочено, виглядає незавершеною. Та й навряд чи Автор хотів дати дескрипцію усіх типів і різновидів цинізму. Його мета, «гола правда», раз у раз виринає у тексті - неартикульована, майже відчутна на дотик і непридатна для вираження у термінах аналітичного розмислу. Однак Автор артикулює висновок, який робиться скоріше з поваги до тра-

диції книгописання, ніж через логіку самої книги. Цей висновок стосується у першу чергу філософії: модерна філософія винна в плеканні цинізму, це її дитина - нелюба, таємна, забута і, водночас, вихована, вгодована та виведена в світ. Петер Слотердайк вказує на неспроможність філософії дати те, що вона так полюбляє називати своїм завданням: практична філософія не здатна висловити *обгрунтовану етику*, теорія пізнання розривається між *полюсом порожнини самоті та полюсом чужості світу*. Власне «практика», яку обстоювало європейське ratio, перестає бути «серйозною», вона опиняється у ситуації *центрального міфу сучасності*, бо *відтоді, як Просвітництво знищило соціальну комунікацію під знаком міфу, воно мусить створювати міф комунікації* (с. 528).

Тим самим описано весь процес дегенерації суб'єктивної раціональності до рівня живучого приватного розуму. Книга, прослідкувавши світи культурних цінностей та їхні розриви, веде до висновку, що «вузол» проблем у європейській культурі досяг загрозової складності, коли залишається вибір *між: хибним досвідом самоті в колективному самогубстві і самогубством хибної суб'єктивності в дійсному досвіді самоті*. Автор пише: *Цинізм - як усвідомлена хибна свідомість став зачерствіло-сутінковою мудрістю, що відкинула мужність, котра всі позитивні a priori, вважає обманом і прагне хоч би як дати собі раду... Цинічна свідомість підсумовує «жахливий досвід» всіх часів і визнає значення лише безперспективної одноманітності суворих фактів* (с. 529).

Проте, окрім традиційного очікування на приєднання Європи, Автор формулює дещо непослідовний, не зовсім аргументований, але обнадійливо позитивний висновок у максимумі: *Дай речам статися!*, порозумійся з буттям. Він закликає до світу без ідеалів і метафізичних переконань, оскільки ці переконання й ідеали не працюють.

Після того, як історія Німеччини ХХ ст. препарувалася на очах читача впродовж 600 сторінок, коли Автор відкрив більш ніж оголену - «підшкірну» істину про Європу, в українського читача негайно виникають алузії з власною історією, з історією України останнього століття. І хоча українські імена та події в *«Критиці цинічного розуму»* не згадуються, паралелі встановити дуже легко. А це, своєю чергою, дозволяє і філософу, й історику, і культурологу під новим кутом зору подивитися на українську історію ХХ ст., що водночас дозволить побачити і «європейскість» подій нашого минулого, і їхнє цинічне підґрунтя. Цілком можливо, що перед нами постає новий спосіб опанування «сенсу історії», коли класичні методики і підходи вже не працюють.

Окремо слід відзначити пристойну якість перекладу. Андрію Богачову, перекладачеві цієї книги, та редактору Віктору Рябчуну вдалося не тільки передати ті шаблі смислів, які так вишукано складно - і вдавано просто - виклав Автор, але й транслювати незвичайний стиль тексту. Результат роботи цього тандему вийшов, на мою думку, вдалим ще й у порівнянні з російським перекладом, у якому пропущено деякі місця з книги. Отож маємо і цікаву книгу, і переклад, за який не соромно.

Думаю, в українського видання *«Критики цинічного розуму»* добре майбутнє. Книга не тільки підказує певні кроки щодо інтерпретацій культурної історії України ХХ ст., але й дозволяє по-новому подивитися на культурні процеси сучасності. «Цинічний розум» дарує можливість побачити той особливий тип раціональності, що лежить в основі таких суспільних феноменів, як корупція і клептократія, у способі комунікації уряду й громадян, виборців і депутатів, політиків і фінансистів, у легітимації унікальних цінностей та ідеалів освітньо-академічної системи. Власне кажучи, книга надає простір для думання - і це є рідкісна подія.